

Ewelina BRZYSZCZ
*Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach*

Potrzeba edukacji medialnej dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym — ujęcie teoretyczne i praktyczne kształtowania kompetencji medialnych

Abstract: The Need for Media Education of Children in the Preschool and Early School — Theoretical Background and Practical Skills Development Media

Today's children are the recipients of the media from an early age. For them it is a space of entertainment and education. Often children do well with support for technological equipment, they are had a tablet or smartphone. Note, however, that it is essential to shape all areas of media competence, not only instrumental. So it is reasonable to conduct media education for pre-primary and primary.

The article presents the theoretical approach, supported by research and practical. The author is a teacher for implementing this type of education in kindergarten. It is worth noting that the development of media competence is crucial at the present time and should take place in educational institutions and in the family.

Key words: media education, media competence, media

Słowa kluczowe: edukacja medialna, kompetencje medialne, media

Wprowadzenie

Współczesne dzieci dorastają w świecie mediów, dlatego też potrafią korzystać z urządzeń takich, jak tablet czy smartfon. Biorąc to pod uwagę, warto zaznaczyć, że obniża się wiek inicjacji korzystania z nowych technologii. Jak wynika z badań Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (2015), 64% dzieci do 6,5 roku korzysta z urządzeń mobilnych, a 25% z nich robi to codziennie; 26% przedszkolaków posiada własne urządzenie mobilne, a 62% gra na smartfonie lub tablecie. Czy w związku z tym techniczne umiejętności dzieci w wieku przedszkolnym

i wczesnoszkolnym są na tym samym poziomie co ich zdolności do selektywnego i racjonalnego poruszania się w medialnej przestrzeni?

Zdaniem J. Juszczyk-Rygałło:

[...] niezbędna staje się zatem troska o nabywanie kompetencji medialnych przez dzieci, począwszy od tych najmłodszych, które powinny być objęte procesem preedukacji medialnej w środowisku rodzinnym. Jest to nowe wyzwanie i zadanie dla rodziców, ponieważ sposób, w jaki dorośli wykorzystują na co dzień media, ma szczególne znaczenie dla kształtowania umiejętności medialnych ich dzieci (2015, s. 94).

Edukacja medialna jest obecnie sprawą kluczową w wychowaniu najmłodszych, gdyż dla nich medialna rzeczywistość jest zastana, w niej przyszli na świat, uczą się i będą dorastać. Jak podkreśla A. Sugier-Szerega, „wcześniej niż kredkę czy ołówek otrzymują tablet lub smartfon i zanim nauczą się pisania ręcznego, opanowują interfejs prowadzący do ulubionej strony internetowej z kreskówkami. Konstruują i czerpią wiedzę o świecie z doświadczeń realnych i wirtualnych, traktując obydwie rzeczywistości jako równoprawnie istniejące” (2015, s. 28). Są odbiorcami licznych przekazów nie tylko telewizyjnych, ale także internetowych, a media pełnią w dzieciństwie przede wszystkim funkcję rozrywkową, ale również edukacyjną. I. Jędrzejczyk, wyrażając niepokój, stwierdza: „[...] zatrważające jest to, że normą staje się odbiornik telewizyjny w dzieciennym, a nawet niemowlęcym pokoiku. Technologie cyfrowe stają się zatem nierozzerwalną częścią życia człowieka, kształtują też dzieciństwo” (2014, s. 164). Edukacja medialna powinna zatem pojawić się głównie w rodzinie, ale także na przedszkolnym i wczesnoszkolnym etapie edukacyjnym. Chodzi tu nie tyle o nauczanie technicznych umiejętności, ile umiejętności właściwego korzystania z mediów. Celem artykułu jest zarysowanie teoretycznych podstaw edukacji medialnej oraz przywołanie wybranych przykładów praktycznego kształtowania kompetencji medialnych w przedszkolu i młodszym wieku szkolnym.

Katalog kompetencji medialnych

Dzieci mediów nie wyobrażają sobie codzienności bez nowych technologii. Świat medialny staje się dla nich swoistym środowiskiem wychowawczym obok rodziny, przedszkola, szkoły. Według A. Ogonowskiej „kształcenie kompetencji medialnych powinno się odbywać przez całe życie człowieka i rozpoczynać się w momencie, kiedy dziecko zacznie wykazywać zainteresowanie mediami i przekazami medialnymi” (2013, s. 227). Czym zatem są kompetencje medialne?

Istnieją liczne definicje tego rodzaju kompetencji oraz ich klasyfikacje. A. Kaczmarek określa je „jako harmonijną kompozycję wiedzy, rozumienia, wartościowania i sprawnego posługiwania się mediami” (2013, s. 71). Z kolei

L. Dyczewski uważa, że jest to „umiejętność nieodzowna do aktywnego i twórczego życia jednostki w społeczeństwie informacyjnym. Zawiera się w niej wiedza, doświadczenie i wola do działania pozytywnego. To swoista dyspozycja do samoorganizowania się w kontekście dzisiejszych mediów, którą zdobywa się w procesach formalnego i pozaformalnego kształcenia” (2005, s. 341).

Fundacja Nowoczesna Polska (2014) przygotowała *Katalog kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych*. Znajdują się w nim następujące kompetencje:

- korzystanie z informacji;
- nawiązywanie relacji w środowisku medialnym;
- używanie języka mediów;
- kreatywne korzystanie z mediów;
- znajomość etyki i wartości w komunikacji i mediach;
- wiedza o bezpieczeństwie w komunikacji i mediach;
- znajomość prawa w komunikacji i mediach;
- wiedza o ekonomicznych aspektach działania mediów;
- kompetencje cyfrowe;
- dbałość o mobilne bezpieczeństwo.

Badacze pedagogiki medialnej dokonują innego podziału wspomnianych kompetencji. S. Juszczak (2007) dzieli je na:

- technologiczne (instrumentalne), odnoszące się do umiejętności posługiwania się mediami;
- społeczno-kulturowe, prowadzące do świadomego odbioru treści.

W. Strykowski (za: Wenta, 2007) zaś wymienia kompetencje medialne w zakresie:

- teorii mediów — rozumienie i znajomość procesów medialnych;
- języka i komunikowania medialnego — nazywanie form przekazów słownych, obrazowych, dźwiękowych, odróżnianie komunikatów nierealnych, w których wykorzystuje się animację;
- odbioru komunikatów medialnych — znajomość zalet i wad korzystania z mediów, dostrzeganie oddziaływania reklamy oraz przekazów medialnych na działania i zachowanie odbiorcy, porównywanie informacji płynących ze stron internetowych, programów informacyjnych;
- korzystania z mediów — używania mediów w życiu codziennym — w pracy, jako rozrywki, w poszukiwaniu informacji, tworzeniu opinii;
- tworzenia komunikatów medialnych — realizacja prostych przekazów, np. prezentacji, oraz ich publikacja w sieci, umiejętność analizy komunikatów.

Warto podkreślić, że zasadniczą rolę w internalizacji kompetencji medialnych odgrywają dom rodzinny oraz placówki oświatowe. Istotne jest więc rozumienie potrzeby wprowadzenia tego procesu przez rodziców i nauczycieli. B. Siemieniecki twierdzi, że „jak silnie obecne w świadomości i wyobraźni

dziecka przedszkolnego są rozmaite przekazy medialne, mówią już nie tylko badania psychologów czy pedagogów, ale i obserwujący na co dzień rozwój swoich podopiecznych wychowawcy przedszkolni” (2007, s. 137). Edukacja medialna zaczyna się bowiem od naśladowania dorosłych w korzystaniu z mediów, a powinna być kontynuowana na dalszych etapach, w formie zabaw oraz lekcji.

Edukacja medialna na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym — uwarunkowania teoretyczne

Marginalizacja edukacji medialnej w podstawie programowej oraz programach edukacyjnych w przedszkolu i klasach I–III może wynikać z przekonania, że techniczne umiejętności dzieci i młodzieży związane z obsługą nowych technologii są wystarczające. Należy jednak zaznaczyć, iż mimo to młodzi odbiorcy często gubią się w natłoku informacji w medialnym świecie. Dorośli powinni zatem być towarzyszami w eksplorowaniu rzeczywistości medialnej. Dzieci, zdaniem J. Juszczyk-Rygałło, „odbierają świat mediów jako środowisko całkowicie naturalne. Te zdolności powodują, że media jako środki przekazu treści kulturowych i edukacyjnych są niezbędnym składnikiem środowiska wychowawczego, gdyż umiejętnie wykorzystywane mogą pełnić w życiu dziecka funkcję wspierającą rozwój jego osobowości” (2014, s. 57–58).

Mimo to wciąż edukacja medialna w polskich przedszkolach i szkołach jest traktowana jako dodatek lub często rozumiana jedynie jako wykorzystanie dydaktycznych środków multimedialnych. B. Siemieniecki stwierdza, że „przygotowanie człowieka do świadomego i krytycznego odbioru różnego rodzaju komunikatów medialnych wymaga dużej wiedzy o mediach rozumianych w kontekście narzędzi komunikowania oraz przekazywanych przez nie treści” (2007, s. 137).

Czy w związku z tym edukacja medialna jest czymś nowym, nieodkrytym, innowacją? Czy w polskich placówkach oświatowych jesteście na nią gotowi? Początki edukacji medialnej sięgają lat trzydziestych XX w. W tym czasie w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii rozpoczęło się edukowanie najmłodszych w zakresie jego odbioru filmu wraz ze wzrostem jego popularności (Ogonowska, Ptaszek, 2015, s. 8).

Dylematów wokół tematu przybywa. Kiedy zacząć tego typu edukację? Według A. Ogonowskiej „nie ulega wątpliwości, iż należy ją rozpocząć od momentu, kiedy dziecko zaczyna interesować się mediami, wykorzystując głównie przekazy dostosowane do jego wieku i możliwości poznawczych” (2013, s. 239). Może ona przyjmować zarówno formę rodzinnej edukacji medialnej, jak i zaplanowanych oddziaływań dydaktycznych. W. Strykowski (2013) określił zadania edukacji medialnej, która ma prowadzić do:

- właściwego odbioru mediów;
 - posługiwania się mediami jako narzędziami pracy intelektualnej i zawodowej;
 - racjonalnego korzystania z mediów jako instrumentów zabawy i rozrywki.
- B. Siemieniecki (2008) wymienia z kolei główne umiejętności, które powinny być opanowane po zajęciach z tego zakresu:
- selektywny wybór informacji z bogatej i różnorodnej oferty mediów;
 - radzenie sobie ze zjawiskiem całkowitego zawłaszczenia wolnego czasu przez media;
 - krytyczny i aktywny odbiór komunikatów medialnych;
 - rozumienie informacji generowanych przez media;
 - ocenianie nowych interakcji społecznych powstających pod wpływem cyberprzestrzeni;
 - rozumienie zagrożeń i niebezpieczeństw ze strony mediów oraz znajdowanie sposobów zapobiegania im.

Jak widać, edukacja medialna to nie tylko instrumentalne kompetencje, ale także społeczne i praktyczne działania. Przestrzeń medialna, w tym internetowa, ma pozytywne i negatywne konotacje. Z jednej strony jest źródłem wiedzy i rozrywki, z drugiej zaś wielu zagrożeń dla dziecka. Dobrze więc, aby zdawało ono sobie z nich sprawę, gdyż to obszar, w którym się porusza i funkcjonuje. Według T. Huka edukacja ta „powinna spełniać oczekiwania uczących się będących użytkownikami mediów, zarządzającymi informacjami i odpowiedzialnymi twórcami pomysłów, wykorzystującymi narzędzia multimedialne z obszaru globalnej kultury medialnej” (2011, s. 45).

Istotna jest, obok zapisów programowych, również postawa nauczyciela i jego kompetencje. W. Strykowski, M. Kąkolewicz, S. Ubermanowicz (2008) sądzą, iż kompetencje nauczycieli powinny tworzyć: odpowiednio głęboka wiedza teoretyczna, umiejętności praktyczne dotyczące mediów oraz metodyczne. Umiejętności technologiczne ułatwiają bowiem wykorzystywanie mediów podczas zajęć. Racjonalny i selektywny wybór treści oraz wiedza o wadach i zaletach nowych technologii sprzyjają współtowarzyszeniu młodemu pokoleniu, a także wychowaniu go do mediów.

Edukacja medialna na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym — ujęcie praktyczne

Istnieje wiele możliwości realizacji edukacji medialnej na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Są to spotkania, przekazy medialne, zajęcia w grupach, spontaniczne eksplorowanie świata dzięki mediom. Istotne jest, aby przekaz był atrakcyjny, a w przedszkolu — przybierał formę zabawy. Zdaniem B. Mucha-

ckiej „dla dziecka na każdym etapie jego rozwoju ważne są dwa aspekty wiedzy: deklaracyjny i proceduralny. Wiedza deklaracyjna jest wiedzą o faktach. Wiedza proceduralna wiąże się natomiast ze sposobami działania” (2014, s. 8). Ma to przełożenie także na kształtowanie kompetencji, które powinny mieć wymiar teoretyczny i praktyczny. Chodzi przede wszystkim o orientację w świecie mediów, umiejętności ich racjonalnego wykorzystywania.

Pierwszym proponowanym rozwiązaniem jest KinoSzkoła, w tym — Kino-Przedszkole i kino dla dzieci z klas I–III. Jest to nagrodzona przez Polski Instytut Sztuki Filmowej pozaszkolna forma edukacji, której głównym celem jest wsparcie rozwoju kompetencji medialnych i społecznych przedszkolaków oraz uczniów wszystkich poziomów nauczania (zob. <http://www.kinoszkola.pl/>). Spotkania składają się z zajęć z animatorem i prelekcji jednego lub kilku filmów (bajek). Przekaz dopasowany jest do wieku dzieci, a program skorelowany z podstawą programową.

Drugim sposobem kształtowania kompetencji medialnych jest współtworzenie dzieł za pomocą mediów, poszukiwanie wiadomości w przestrzeni internetowej. Edukacja medialna ma bowiem na celu nie tyle przestrzeganie przed technologicznymi zagrożeniami, ile dbałość o rozwój osobowy odbiorców, w tym również nakłanianie do własnej twórczości medialnej (Drzewiecki, 2010). Autorka niniejszego artykułu proponuje: spacer z uczniami (przedszkolakami) w celu znalezienia np. oznak wiosny, liści i wykonanie zdjęć za pomocą telefonu, aparatu fotograficznego czy tabletu, następnie, po przyjeździe — wspólne znalezienie informacji o okazach, zwiastunach, a na koniec — stworzenie wspólnego dzieła, np. prezentacji multimedialnej, gazetki szkolnej czy przedszkolnej jako kroniki poszukiwań — wklejenie fotografii, zebranych ciekawostek. To tylko jeden z wielu przykładów praktycznego, selektywnego korzystania z mediów.

Ponadto warto wspomnieć o programach edukacyjnych z tego zakresu tworzonych przez nauczycieli. Pomocne materiały można znaleźć na stronie Fundacji Nowoczesna Polska. Przykładem jest m.in. program dla dzieci w wieku przedszkolnym „Przedszkolak w świecie mediów”, który był realizowany w Niepublicznym Naukowym Przedszkolu Integracyjnym Mini College w Kielcach. Należy podkreślić, że adresatami programu oprócz przedszkolaków są rodzice oraz nauczyciele. Jego cele szczegółowe obejmują m.in.: poznanie procesu komunikacji bezpośredniej, mediów skierowanych dla dzieci w wieku 3–6 lat, poznanie, czym jest Internet, wdrażanie dzieci do twórczych działań. Co więcej, we wspomnianej placówce redagowana jest gazetka przedszkolna, którą współtworzą dzieci.

Interesujące w tym zakresie również będą dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym spotkania np. z dziennikarzem, ważną osobą z otoczenia lub rodzicem kolegi. Dzieci mogą z nimi przeprowadzić wywiad, nauczyć się zada-

wania pytań i aktywnego słuchania. Poza tym można organizować wycieczki, chociażby do lokalnych mediów, na wystawę itp. Oczywiście korzystanie z mediów przez nauczycieli podczas zajęć dydaktycznych także jest elementem edukacji medialnej.

Zdaniem M. Musioł „u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym kompetencje medialne kształtowane muszą być celowo, poprzez zróżnicowane działania dydaktyczne i wychowawcze, zarówno w szkole, jak i w domu” (2011, s. 58). Kluczowe znaczenie w tym procesie mają postawy dorosłych — rodziców i opiekunów — oraz sposoby użytkowania przez nich mediów. To ich naśladuje dziecko, korzystając z nowych technologii. Według K. Czykiera „rodzina edukacja medialna — [to] permanentny, rozpoczynający się od najmłodszych lat życia dziecka proces jego przygotowania do racjonalnego korzystania z mediów elektronicznych, realizowany w sposób spontaniczny, w naturalnych sytuacjach życia rodzinnego” (2014, s. 282). Należy bowiem pamiętać, że w procesie socjalizacji dziecko przyswaja nie tylko zasady, normy, ale także zachowania i stosunek do innych ludzi, mediów, kształtuje swoją osobowość, uczy się spędzania wolnego czasu.

Edukacja medialna może mieć miejsce w przedszkolu i szkole, również w rodzinie, może przybrać wielorakie formy, a jej realizacja to nie tylko zaplanowane działania, ale także przykład osobisty. Wielu zastanawia się wobec tego, jaka ona powinna być. Według J. Pyżalskiego (2013) wynikać ma z rzeczywistego obrazu sytuacji uwzględniającego ilościowy i jakościowy charakter zjawisk, powinna brać pod uwagę społeczne znaczenie wykorzystania technologii (relacje online; rola, jaką pełnią określone działania młodych ludzi), być ciągłym działaniem, które prowadzone jest bez inspiracji wynikających z „wydarzeń specjalnych, a także w większym stopniu uwzględniać konstruktywne wykorzystanie nowych mediów”. Kluczowa jest przede wszystkim świadomość potrzeby edukacji medialnej na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Podsumowanie

Dla współczesnych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym świat mediów jest przestrzenią zastaną, gdyż w tej rzeczywistości przyszli na świat. W celu uruchomienia urządzeń mobilnych przesuwają palcem po ekranie. A. Ogonowska i G. Ptaszek stwierdzają, że dzieci „wychowują się w zdominowanej przez obraz kulturze medialno-konsumenckiej, która kształtuje ich świat wartości, wyobraźni, marzeń, jak również oddziałuje na relacje rodzinne i rówieśnicze” (2015, s. 21). Nowe technologie pełnią w ich życiu głównie funkcję ludyczną, ale także edukacyjną i kulturotwórczą. Najmłodszy uczy się przez zabawę i naśladowanie. W związku z tym ważne jest kształtowanie kompeten-

cji medialnych zarówno w domu rodzinnym, jak i w przedszkolu oraz w szkole podstawowej. Nauczyciele mają do wykorzystania w tym celu liczne narzędzia i sposoby. Podstawowym warunkiem jest ich własna wiedza o roli edukacji medialnej w życiu każdego człowieka, a także znajomość teoretycznych podstaw mediów i możliwości ich praktycznego zastosowania w pracy dydaktycznej. Zasadne jest na tych etapach edukacyjnych wzbudzenie u dzieci postawy współtwórcy, chęci odkrywania, przeżywania i współdziałania.

Podsumowując: edukacja medialna powinna być realizowana w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, gdyż dzieci to aktywni odbiorcy nowych mediów. Warto zatem towarzyszyć im w przestrzeni medialnej, dawać wskazówki, dobry przykład korzystania z technologii. Przede wszystkim chodzi o kształtowanie kompetencji selektywnego i racjonalnego korzystania z mediów.

Bibliografia

- Czykier, K. (2014). *Audiowizualne doświadczanie świata. Kontekst międzypokoleniowy*. Warszawa: Żak.
- Drzewiecki, P. (2010). *Wychowanie do korzystania z mediów jako zadanie społeczne i duszpasterskie*, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/294> (dostęp: 20 II 2017).
- Dyczewski, L. (2005). *Konieczność kompetencji medialnych*. W: L. Dyczewski (red.), *Rodzina, dziecko, media*. Lublin: Gaudium, s. 332–349.
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. (2015). *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, http://www.mamatatatablet.pl/pliki/uploads/2015/11/Korzystanie_z_urzadzen_mobilnych_raport_final.pdf (dostęp: 20 I 2017).
- Fundacja Nowoczesna Polska. (2014). *Katalog kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych*, <https://edukacjamedialna.edu.pl/kompetencje/> (dostęp: 22 II 2017).
- Huk, T. (2011). *Media w wychowaniu, dydaktyce oraz zarządzaniu informacją edukacyjną szkoły*. Kraków: Impuls.
- <http://www.kinoszkola.pl/> (dostęp: 22 II 2017)
- Jędrzejczyk, I. (2014). *Telewizja a zabawy dowolne dzieci*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, nr 1 (3), s. 161–176.
- Juszczyk, S. (2007). *Cele i zadania technologii informacyjnej i edukacji medialnej*. W: B. Siemieniecki (red.), *Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki*. T. 2. Warszawa: PWN. s. 16–32.
- Juszczyk-Rygałło, J. (2015). *Wczesnoszkolna edukacja medialna jako wprowadzenie do edukacji całościowej*. „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Pedagogika”, XXIV, s. 89–99, <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/3174/7.pdf> (dostęp: 15 II 2017).
- Juszczyk-Rygałło, J. (2014). *Nowe media a kształt wczesnej edukacji*. W: A. Ogonowska, G. Ptaszek (red.), *Człowiek — technologia — media. Konteksty kulturowe i psychologiczne*. Kraków: Impuls.
- Kaczmarek, A. (2013). *Edukacja medialna wobec zagrożeń cyberprzemocy i cyfrowego wykluczenia*. „Kultura — Media — Teologia”, nr 13, s. 68–81.
- Muchacka, B. (2014). *Zabawa w poznawczym rozwoju dziecka*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, nr 1 (3), s. 7–18.
- Musioł, M. (2011). *Wspomaganie procesów dydaktycznego, wychowawczego i opiekuńczego w pracy z dzieckiem w wieku wczesnoszkolnym*. W: S. Juszczyk, M. Kisiel, A. Budniak (red.), *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna w sytuacji zmiany społecznej, kulturowej i oświatowej*. *Studia — roz-*

- prawy — praktyka*. Katowice: Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów UŚ, s. 58–78.
- Ogonowska, A. (2013). *Współczesna edukacja medialna. Teoria i rzeczywistość*. Kraków: Wyd. Naukowe UP.
- Ogonowska, A., Ptaszek, G. (2015). *(Re)edukacja medialna. Nowe spojrzenie na edukację medialną*. W: A. Ogonowska, G. Ptaszek (red.), *Edukacja medialna w dobie współczesnych zmian kulturowych, społecznych i technologicznych*. Kraków: Impuls, s. 7–18.
- Pyżalski, J. (2013). *Edukacja medialna — teoria i praktyka*, http://www.academia.edu/4557918/Edukacja_medialna_-_teoria_i_praktyka (dostęp: 22 II 2017).
- Sugier-Szerega, A. (2015). *Kształtowanie kompetencji medialnych u dzieci w wieku przedszkolnym — szanse, trudności, ograniczenia*. W: A. Ogonowska, G. Ptaszek (red.), *Edukacja medialna w dobie współczesnych zmian kulturowych, społecznych i technologicznych*. Kraków: Impuls, s. 19–30.
- Siemieniecki, B. (2008). *Media w świecie postmodernistycznym a edukacja*. W: T. Lewowicki, B. Siemieniecki (red.), *Media w edukacji — szanse i zagrożenia*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek, s. 7–19.
- Siemieniecki, B. (2007). *Przedmiot i zadania mediów w edukacji*. W: B. Siemieniecki (red.), *Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki*. T. 1. Warszawa: PWN, s. 125–151.
- Strykowski, W. (2003). *Pedagogika i edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*. W: S. Juszczyk (red.), *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek, s. 13–24.
- Strykowski, W., Kąkolewicz, M., Ubermanowicz, S. (2008). *Kompetencje nauczycieli edukacji medialnej*. „Neodidagmata”, nr 29/30, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/3060/1/strykowski.pdf> (dostęp: 15 I 2017).
- Wenta, K. (2007). *Kwalifikacje nauczycieli edukacji medialnej i informatycznej*. W: B. Siemieniecki (red.), *Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki*. T. 2. Warszawa: PWN, s. 211–218.